

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОДРУЖЖЯ ЗА НЕВИКОНАННЯ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

Буряченко А.М.,

*аспірант Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7167-3294>

Буряченко А.М. Поняття та зміст юридичної відповідальності подружжя за невиконання аліментних зобов'язань у сімейному праві

В науковій статті автор провів наукове дослідження поняття та змісту юридичної відповідальності подружжя за невиконання аліментних зобов'язань у сімейному праві. На підставі проведеного дослідження автор дійшов висновку, що в Сімейному кодексі України відсутня норма про відповідальність зобов'язаного подружжя за невиконання обов'язку щодо утримання непрацездатного подружжя або подружжя, яке потребує утримання у зв'язку із вихованням малолітніх дітей. Із змісту ст. 196 Сімейного кодексу України не зрозуміло, чи вона поширюється лише на випадки невиконання аліментних зобов'язань щодо дитини, як це впливає виходячи із знаходження цієї норми у відповідному розділі Сімейного кодексу України. Слід погодитися із висловленою у правовій доктрині думкою про застосування положень ст. 196 Сімейного кодексу України на усі аліментні відносини, у зв'язку із цим пропонуємо внесення відповідних змін до цієї статті. В такому разі, у разі виникнення заборгованості з вини подружжя, який зобов'язаний сплачувати аліменти за рішенням суду або за договором про утримання подружжя, подружжя-одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені), а у разі прострочення оплати витрат, пов'язаних із хворобою або каліцтвом другого з подружжя з вини платника такий платник зобов'язаний на вимогу одержувача витрат сплатити суму заборгованості за витратами з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних із простроченої суми. Хоча ст. 78 Сімейного кодексу України визначає лише три умови договору подружжя про надання утримання: умови, розмір та строки виплати аліментів, однак, як зазначається в правовій доктрині, така умова як відповідальність за невиконання договору про надання утримання, також може визначатися сторонами. На жаль, Сімейний кодекс України не передбачає договірною порядку визначення аліментних зобов'язань фактичним та колишнім подружжям, у зв'язку із чим, в науковій літературі пропонується доповнити відповідні положення ст. ст. 78 та 91 Сімейного кодексу України. Крім того, законодавство України в окремих випадках передбачає адміністративну відповідальність за несплату аліментів на утримання одного з подружжя, а також відповідальність у вигляді одного з тимчасових обмежень, визначених Законом України «Про виконавче провадження».

Ключові слова: утримання подружжя; аліменти; договір про надання утримання; неустойка (пеня); тимчасові обмеження.

Buryachenko A.M. The concept and content of legal responsibility of spouses for failure to fulfill alimony obligations in family law

In a scientific article, the author conducted a scientific study of the concept and content of legal liability of spouses for non-performance of alimony obligations in family law. Based on the study, the author concluded that the Family Code of Ukraine does not contain a rule on the liability of the obligated spouse for failure to maintain an incapacitated spouse or a spouse in need of maintenance in connection with the upbringing of young children. From the content of Art. 196 of the Family Code of Ukraine, it is not clear whether it applies only to cases of non-performance of child support obligations, as follows from the finding of this rule in the relevant section of the Family Code of Ukraine. It is necessary to agree with the opinion expressed in the legal doctrine on the application of the provisions of Art. 196 of the Family Code of Ukraine for all alimony relations, in this regard, we propose to make appropriate changes to this article. In this case, in case of arrears due to the fault of the spouse, who is obliged to pay alimony by court decision or under the maintenance agreement, the spouse-recipient of alimony has the right to collect a penalty (penalty), and in case of late payment, due to illness or injury of the other spouse due to the payer's fault, such payer is obliged to pay the amount of arrears at the request of the recipient of expenses,

taking into account the established inflation index for the entire period of delay, as well as three percent per annum of the overdue amount. Although Art. 78 of the Family Code of Ukraine defines only three conditions of the spousal maintenance agreement: conditions, amount and terms of alimony, however, as stated in legal doctrine, such a condition as liability for non-performance of the maintenance agreement may also be determined by the parties. Unfortunately, the Family Code of Ukraine does not provide for a contractual procedure for determining alimony obligations to actual and former spouses, in this regard, in the scientific literature it is proposed to supplement the relevant provisions of Art. 78 and 91 of the Family Code of Ukraine. In addition, the legislation of Ukraine in some cases provides for administrative liability for non-payment of alimony for the maintenance of one of the spouses, as well as liability in the form of one of the temporary restrictions set by the Law of Ukraine “On Enforcement Proceedings”.

Key words: spousal support; alimony; maintenance agreement; penalty (penalty); temporary restrictions.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 75 Сімейного кодексу України (надалі по тексту – СК України) дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного. Право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу, за винятком випадків, якщо подружжя негідно поведився у шлюбних відносинах або став непрацездатним у зв'язку із вчиненням ним умисного кримінального правопорушення, якщо це встановлено судом. Право на утримання має також подружжя у випадках, визначених договором про надання утримання (ст. 78 СК України), колишній подружжя у випадках, визначених ст. 76 СК України, а також фактичний подружжя за умови непрацездатності, яка настала за час спільного проживання і тривалого характеру такого проживання (ст. 91 СК України). В судовій практиці часто виникають випадки неналежного виконання обов'язку щодо надання утримання іншому подружжю (колишньому подружжю, фактичному подружжю), однак останні зміни до СК України були насамперед спрямовані на удосконалення законодавства про відповідальність за невиконання аліментних зобов'язань щодо дітей. У зв'язку із цим, наукове дослідження особливостей притягнення до відповідальності за невиконання аліментних зобов'язань щодо подружжя залишається актуальним і потребує наукового дослідження.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика правового регулювання відповідальності учасників сімейних відносин за неналежне виконання аліментних зобов'язань, хоч і було предметом окремих досліджень таких учених, як М.В. Антокольська, Л. П. Биряк, Є.М. Ворожейкін, Н. М. Гресь, В.І. Данілін, М. В. Колеснікова, Л. В. Красицька, М. І. Кулеба, М.С. Малєїн, В.П. Нікітін, О.Й. Пергамент, О. В. Розгон, З. В. Ромовська, Р. С. Чугунков, однак зазначені науковці не здійснили комплексного дослідження даного питання, в тому числі щодо змісту відповідальності подружжя за невиконання обов'язку щодо надання утримання одне одному.

Метою статті є розкриття поняття та змісту юридичної відповідальності подружжя за невиконання аліментних зобов'язань у сімейному праві.

Виклад основного матеріалу.

СК України, визначаючи право подружжя (колишнього подружжя / фактичного подружжя) на надання утримання, практично не торкається питання відповідальності зобов'язаного подружжя за невиконання обов'язку щодо утримання непрацездатного подружжя або подружжя, яке потребує утримання у зв'язку із вихованням малолітніх дітей. В СК України визначені підстави для надання утримання (ст. ст. 75, 76, 84, 86, 88, 91 СК України), способи такого надання через утримання в натуральній або грошовій формі, в тому числі присудження через суд (ст. ст. 77, 80 СК України), період, з якого здійснюються відповідні виплати (ст. 79 СК України), види доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів (ст. 81 СК України), випадки припинення виплат або позбавлення права на аліменти (ст. ст. 82, 83, 85, 87, 89, 91 СК України), обов'язок брати участь у додаткових витратах на лікування (ст. 90 СК України), однак як свідчить їх текстуальний аналіз, наслідки неналежного виконання аліментних зобов'язань у СК України не виписані. Певною мірою вони вказані лише у ст. 78 СК України, в якій визначена можливість для подружжя укладення договору про надання утримання, у якому визначаються умови, розмір та строки виплати аліментів і зазначено, що у разі невиконання одним із подружжя свого обов'язку за договором про надання утримання аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Аналіз наявної правової доктрини дозволяє вказати про відсутність уваги до даної правової колізії – переважна більшість представників теорії сімейного права ці питання не досліджує, говорячи в аспекті сімейно-правової відповідальності лише про випадок припинення права на утримання особи, яка негідно поведилася в шлюбі або стала непрацездатною у зв'язку із вчиненням умисного злочину [1, с. 71-85; 6, с. 183-195; 8, с. 133-158; 5, с. 201-233; 10, с. 126-150; 13, с. 121-126; 15, с. 255-270, 274-307; 16, с. 233-270;].

Якщо говорити про норму про відповідальність за прострочення сплати аліментів, оплати додаткових витрат на дитину, визначену у ст. 196 СК України, на жаль із її змісту не зрозуміло, чи вона поширюється лише на випадки невиконання аліментних зобов'язань щодо дитини, як це випливає виходячи із знаходження цієї норми у відповідному розділі СК України. В правовій доктрині про це також не уточнюється [5, с. 422-423; 6, с. 335-337; 8, с. 292-293; 15, с. 608-615; 16, с. 515-518], хоча З. В. Ромовська висловлює сподівання, що доцільним є розширення сфери стягнення пені за невиконання інших обов'язків по утриманню [10, с. 298], Н. В. Басанська, досліджуючи аліментні зобов'язання подружжя виділяє серед усього питання відповідальності, визначеної ст. 196 СК України [2, с. 59], а І. В. Жилінкова прямо зазначає на поширенні цієї статті на усі випадки невиконання аліментних зобов'язань, а не тільки аліментів на дитину [13, с. 170; 15, с. 615]. На нашу думку, слід погодитися із І. В. Жилінковою про застосування положень ст. 196 СК України на усі аліментні відносини, однак з метою впорядкування судової практики із цього питання доцільно її доповнити частиною п'ятою наступного змісту: «5. Положення ч. ч. 1 – 4 цієї статті також поширюються на випадки невиконання виникнення заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду або за договором з підстав, передбачених ст. ст. 75, 76, 84, 86, 88, 91, 198, 199, 202, 265 – 271 цього Кодексу, а також у разі неучасті у додаткових витратах відповідно до ст. ст. 90 і 203 цього Кодексу».

В такому разі відповідальність подружжя за невиконання або неналежне виконання аліментних зобов'язань буде носити наступний характер. Зокрема, у разі виникнення заборгованості з вини подружжя, який зобов'язаний сплачувати аліменти за рішенням суду або за договором про утримання подружжя, подружжя-одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка суми несплачених аліментів за кожен день прострочення від дня прострочення сплати аліментів до дня їх повного погашення або до дня ухвалення судом рішення про стягнення пені, але не більше 100 відсотків заборгованості, крім випадків, якщо зобов'язана особа є неповнолітньою. У разі застосування до подружжя, яке зобов'язане сплачувати аліменти за рішенням суду, заходів, передбачених ч. 14 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» максимальний розмір пені повинен дорівнювати різниці між сумою заборгованості та розміром застосованих заходів примусового виконання, передбачених ч. 14 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження». У разі прострочення оплати витрат, пов'язаних із хворобою або каліцтвом другого з подружжя з вини платника такий платник зобов'язаний на вимогу одержувача витрат сплатити суму заборгованості за витратами з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних із простроченої суми.

Говорячи про договірну відповідальність подружжя за невиконання аліментних зобов'язань, слід зазначити, що ст. 78 СК України визначає лише три умови договору подружжя про надання утримання: умови, розмір та строки виплати аліментів. В той же час, як зазначається в правовій доктрині, така умова як відповідальність за невиконання договору про надання утримання, також може визначитися сторонами.

Зокрема, як зазначає О. Михальнюк, сторони можуть встановити в аліментному договорі подружжя правові наслідки його порушення, зокрема передбачити зміну умов аліментного зобов'язання; односторонню відмову від договору за певних умов (наприклад, у випадку нецільового використання аліментів одержувачем або несплати платником протягом певного строку, визначеного розміру аліментів і т. п.); сплату неустойки; передання певного майна в натурі (майнова неустойка), відшкодування збитків, моральної шкоди, розірвання аліментного договору тощо. Крім того, певні правові наслідки передбачені законом. У разі коли аліменти визначені в грошовій формі, очевидно, застосуванню підлягатимуть норми ст. 625 Цивільного кодексу України, відповідно до якої боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом [7, с. 22; 11, с. 146; 12, с. 160; 15, с. 272]. На жаль, СК України не передбачає договірному порядку визначення аліментних зобов'язань фактичним та колишнім подружжям, у зв'язку із чим, в науковій літературі пропонується доповнити відповідні положення ст. ст. 78 та 91 СК України [7, с. 20; 11, с. 161].

Крім того, законодавство України передбачає адміністративну відповідальність за несплату аліментів на утримання одного з подружжя, якщо сукупний розмір заборгованості перевищує суму відповідних платежів за 6 місяців із дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, передбачену у ст. 183–1 КУпАП, а щодо осіб, які більше 6 місяців не сплачують аліменти, виконавчою службою може бути винесено постанову про застосування до боржника одного з тимчасових обмежень, визначених Законом України «Про виконавче провадження», включаючи обмеження у праві виїзду за межі України, у праві керування транспортними засобами, у праві полювання тощо [9]. Вище викладені обмеження не є вичерпними і законодавство України також передбачає й інші обмеження для неплатників аліментів, пов'язані із житловими

субсидіями, щодо здійснення реєстраційних дій щодо нерухомого майна, транспортного засобу, обмеження у праві здійснення державної власності [3; 4].

Висновки. На підставі вище викладеного наукового дослідження поняття та змісту юридичної відповідальності подружжя за невиконання аліментних зобов'язань у сімейному праві, слід зазначити на тому, що в СК України відсутня норма про відповідальність зобов'язаного подружжя за невиконання обов'язку щодо утримання непрацездатного подружжя або подружжя, яке потребує утримання у зв'язку із вихованням малолітніх дітей. Із змісту ст. 196 СК України не зрозуміло, чи вона поширюється лише на випадки невиконання аліментних зобов'язань щодо дитини, як це випливає виходячи із знаходження цієї норми у відповідному розділі СК України. Слід погодитися із висловленою у правовій доктрині думкою про застосування положень ст. 196 СК України на усі аліментні відносини, у зв'язку із цим пропонуємо внесення відповідних змін до цієї статті. В такому разі, у разі виникнення заборгованості з вини подружжя, який зобов'язаний сплачувати аліменти за рішенням суду або за договором про утримання подружжя, подружжя-одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені), а у разі прострочення оплати витрат, пов'язаних із хворобою або каліцтвом другого з подружжя з вини платника такий платник зобов'язаний на вимогу одержувача витрат сплатити суму заборгованості за витратами з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних із простроченої суми. Хоча ст. 78 СК України визначає лише три умови договору подружжя про надання утримання: умови, розмір та строки виплати аліментів, однак, як зазначається в правовій доктрині, така умова як відповідальність за невиконання договору про надання утримання, також може визначатися сторонами. На жаль, СК України не передбачає договірний порядок визначення аліментних зобов'язань фактичним та колишнім подружжям, у зв'язку із чим, в науковій літературі пропонується доповнити відповідні положення ст. ст. 78 та 91 СК України. Крім того, законодавство України в окремих випадках передбачає адміністративну відповідальність за несплату аліментів на утримання одного з подружжя, а також відповідальність у вигляді одного з тимчасових обмежень, визначених Законом України «Про виконавче провадження».

Список використаних джерел:

1. Апопій І. В. Сімейне право: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 360 с.
2. Басанська Н. В. Аліментні зобов'язання подружжя. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 2. С. 57-59. URL: http://sej.org.ua/2_2018/15.pdf.
3. Відповідальність за несплату аліментів. «WikiLegalAid»: довідково-інформаційна платформа правових консультацій. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Відповідальність_за_несплату_аліментів.
4. Відповідальність за прострочення сплати аліментів. «WikiLegalAid»: довідково-інформаційна платформа правових консультацій. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Відповідальність_за_прострочення_сплати_аліментів.
5. Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Харків : Фактор, 2011. 576 с.
6. Мироненко В. П. Сімейне право України: підручник / за заг. ред. В. П. Мироненко. Київ : Правова єдність, 2008. 477 с.
7. Михальнюк О. Договір подружжя про надання утримання. Юридична Україна. 2015. № 2. С. 19-25.
8. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / За ред. Є.О. Харитонова. Харків : ТОВ «Одіссей», 2006. 552 с.
9. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.
10. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. Київ : Правова єдність, 2009. 432 с.
11. Розгон О. В. Договори у сімейному праві України: монографія. Київ : Ін Юре, 2018. 301 с.
12. Розгон О. Законне та договірне регулювання утримання фактичного подружжя. МЕН. 2016. № 4 (88). С. 155-161.
13. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 264 с.
14. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14>.
15. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової. Харків : Ксилон, 2008. 855 с.
16. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. За заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : КНТ, 2008. 1248 с.